



נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל



מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

מטות תשע"ד

פרשת שבוע

ספר אחד = שתי מהדורות

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בדברינו לפרשת מטות תשס"ה, הבאנו הוכחה מההפטרה של פרשתנו, כי ספר ירמיהו נכתב פעמיים. בפעם הראשונה מהשנה השלש עשרה למלכות יאשיהו הצדיק. עם עלייתו לשלטון של יהויקים הרשע, החלו השלטונות לרדוף את הנביא. נבואותיו, שפורסמו בכתב ובע"פ, עוררו את חמת המלך ואז שרף יהויקים את המהדורה הראשונה של הספר. הקב"ה הציל את ירמיהו וברוך בן נריה סופרו וצוה על הנביא לכתוב את המהדורה השנייה ולהוסיף עליה דברים רבים. הליך זה רמוז בפסוקים הראשונים של הפטרת פרשת מטות ומפורש בפסוקים הבאים:

"וַיְהִי דְבַר יְקֹנָן אֶל יִרְמְיָהוּ אֶתְרֵי שָׂרְף הַמֶּלֶךְ אֶת הַמְּגִלָּה וְאֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בְּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר: שׁוּב קַח לְךָ מְגִלָּה אַחֶרֶת וּכְתַב עָלֶיהָ אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָרִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַמְּגִלָּה הָרִאשׁוֹנָה אֲשֶׁר שָׂרְף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה: ... וַיִּרְמְיָהוּ לְקַח מְגִלָּה אַחֶרֶת וַיִּתְּנָהּ אֶל בְּרוּךְ בֶּן נְרִיָּהוּ הַסֹּפֵר וַיְכַתֵּב עָלֶיהָ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֶת כָּל דְּבָרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׂרְף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּאֵשׁ וְעוֹד נֹסֵף עָלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כְּהִמָּה" (ירמיהו ל"ו-כח, לב).

בדברינו השבוע נשתמש בתופעה מיוחדת זו כדי להסביר פסוק אחר, קשה מאוד, בספר ירמיהו. בפסוק הראשון של פרק כ"ז כתוב:

"בְּרִאשִׁית מְמַלְכֶת יְהוֹיָקִים בֶּן יְאוֹשָׁהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדְּבָר הַזֶּה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְקֹנָן לֵאמֹר:"

לפי זה, הנבואה נאמרה בימי יהויקים. להפתעתנו בפסוקים ב-ג של פרק זה כתוב:

"כֹּה אָמַר יְקֹנָן אֵלֵי עֲשֵׂה לְךָ מוֹסְרוֹת וּמִטּוֹת וּנְתַתֶּם עַל צְנֹאנְךָ: וְשִׁלַּחְתֶּם אֶל מְלֶךְ אֲדוּם וְאֶל מְלֶךְ מוֹאָב וְאֶל מְלֶךְ צֹר וְאֶל מְלֶךְ צִידוֹן בְּיַד מְלָאכִים הַבָּאִים יְרוּשָׁלַם אֶל צְדָקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה."

מוכח כי נבואה זו נאמרה בימי צדקיהו. קולמוסים רבים נכתבו כדי לתרץ קושיה זו (עיינו בראשונים על אתר וגם בפירושו המחודש של "אבן עזרא, על דניאל א' א).

אחרי בקשת המחילה ובצניעות, נציע הסבר חדש לקושי זה. בתקופה זו התלבטו עמי המזרח התיכון בשאלה, האם להיכנע לאימפריה הבבלית שהלכה וכבשה חלקים גדולים של העולם, או לחילופין להתאחד ולנסות, בכוחות משותפים, להילחם כנגד השיטפון הבבלי. לנביא ירמיהו הייתה תשובה חד משמעית! הדרך היחידה להינצל מפני חורבן וגלות, היא להיכנע לנבוכדנצר, שקיבל מלכות עולם של שבעים שנה מהקב"ה.

בראשית מלכות יהויקים, קודם לשריפת המגילה, הגיעה המשלחת הדיפלומטית הבין לאומית לירושלים, כדי לשכנע את מלכה להצטרף אל ברית מלכי המזרח התיכון: "מְלֶךְ אֲדוּם, מְלֶךְ מוֹאָב, מְלֶךְ צֹר וְמְלֶךְ צִידוֹן" כמתואר בפסוק א. זמנו של מאורע זה שייך למהדורה הראשונה.

לאחר יותר מעשור, בימי צדקיהו, הגיעה שוב משלחת כזו לירושלים כדי לשכנע את מלכה להצטרף אליהם, תקופה זו שייכת לימי המהדורה השנייה.

בשני המקרים נצטוו הנביא: "עֲשֵׂה לְךָ מוֹסְרוֹת וּמִטּוֹת וּנְתַתֶּם עַל צְנֹאנְךָ" ולקרא למלך יהודה להכנע לבבלים. במהדורה הסופית של הספר, שתי הנבואות הללו שולבו לנבואה אחת, המופיעה לאורך כל הפרק. בגלל קוצר היריעה, נשאיר לקוראינו את המשימה לנסות ולאתר איזה פסוקים שייכים למהדורה הראשונה ואילו לשנייה (המעוניינים בפתרון יכולים לפנות אל "ארץ חמדה" בכתובת: info@eretzhemdah.org ולבקשה).

אם אכן דברינו נכונים, הצלחנו לזהות דרך מיוחדת בה צווה הנביא ירמיהו מפי הקב"ה, לכתוב את ספרו. בהזדמנות קרובה נשתדל להראות, כיצד באמצעות עיקרון זה, נוכל להבין יותר לעומק את נבואותיו של ירמיהו הנביא.

הבה נתפלל כי נזכה בימנו אלה, לראות בהתגברות גאולת ישראל ובניצחונם המלא של חיילי צה"ל הנחלצים לפני אחיהם ומגנים על עמם וארצם.

<p>לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג ז"ל</p>	<p>לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל</p>	<p>לע"נ מרת סוזי (שרה) ונגרובסקי ע"ה נלב"ע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט</p>
--	---	---	--	--

לע"נ מר שמואל שמש ז"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה', נלב"ע י"ח בסיוון תשע"ד

ERETZ HEMDAH
2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר
ח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי

להיות מלך – כסף או פרסום?

הרב עקיבא כהנא

הגמרא במגילה (יד ע"ב) מביאה את הסיפור בשמואל (א, כה) שבו דוד רוצה להרוג את נבל מדין מורד במלכות, ואביגיל מונעת אותו מלהרוג, ואומרת לדוד שיעדיין לא יצא טבעך בעולם.

מה הכוונה 'לא יצא טבעך'?

א. שפת אמת (שבת קה ע"ב ד"ה המוריד) מבאר שכוונת הגמרא היא שדוד לא היה נחשב מלך, משום שלא יצא טבעו בעולם. וכן כתב פרשת דרכים (בעל ה'משנה למלך' בדרוש יא) שכיון שבעולם היה ידוע ששאלו הוא המלך, ולא דוד, אם כן למרות שהוא נמשח על ידי שמואל, לא היה לו דין מלך כלל.

ב. הרמב"ם (גזילה פרק ה) מביא את דיני 'דינא דמלכותא דינא', וכותב (הלכה יח) "במה דברים אמורים: במלך שמתבעו יוצא באותן הארצות, שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ, וסמכה דעתן שהוא אדונייהם, והם לו עבדים. אבל, אם אין מטבעו יוצא, הרי הוא כגזולן בעל זרוע. וכמו חבורת ליסטים המזויינין, שאין דיניהן דין... כלומר, הרמב"ם טוען שבשביל ליצור דינא דמלכותא ממוני, צריך שהמלך יפיק מטבע באותה ארץ.

שו"ע מביא את דברי הרמב"ם בחו"מ סי' שסט (סעיף ב) והגר"א (ס"ק ט) מבאר שלמד הרמב"ם את דבריו מהגמרא כאן שאומרת 'עדיין לא יצא טבעך בעולם'. והבין הרמב"ם שטענת אביגיל לדוד הייתה שכיון שהוא עדיין לא הנפיק מטבע, ואין לו שליטה כלכלית, אין לו דין מלך, ומזה למד הרמב"ם את דבריו (ועיי' במשנת יעקב על הרמב"ם שחולק על הגר"א במלך יהודי).

דברים אלו מפורשים בירושלמי (סנהדרין פרק ג, הלכה ב) שמביא את טענת אביגיל קצת אחרת: "אמרה ליה: ומלך אתה? אמר לה: ולא משחני שמואל למלך? אמרה לו: עדיין מוניטה (בלטינית מונְטָה = כסף, וכך פירשו פני משה וקרבו העדה שם) דמרן שאול קיים".

כלומר, עולה מפירוש זה שדוד אף שפורמלית היה מלך, כיון שנמשח ע"י שמואל, לא היה נחשב מלך לעניין שידינא דמלכותא' שלו יהיה דין, וזאת מכיון שעדיין לא ביצע את הפעולה הכלכלית, שמבררת את רצון העם למלכותו, לכן גם הוא לא יכול להרוג את הקם עליו כדין מורד במלכות שהוא גם חלק מהדינים שצריך בשבילם 'דינא דמלכותא'. הרב יעקב אריאל שליט"א (באהלה של תורה ד, טז) למד מרמב"ם זה ומסוגייה זו, שאין המלך נחשב למלך עד שלא תהיה הסכמת העם על המטבע שלו. אלא שנראה שצריך לצמצם את דבריו ולבאר שאמנם הוא נחשב למלך, אך בלי פעילות כלכלית שלו, הוא לא יכול להטיל מיסים, ולהחיל מדיניות כלכלית.

ג. האבני נזר (יו"ד שיב, כז) והגבורת ארי (יומא כב ע"ב ד"ה מאי היא) מבארים שאף שהיה לדוד דין מלך, כיון שהוא נמשח על ידי שמואל, טענת אביגיל הייתה שכיון שלא התפרסם כמלך, לא היה יכול לדון אחרים כדין מורד במלכות ולהרוג אותם, טענה זו דומה לטענת המטבע באופן מהותי, אך שונה באופן טכני, וכוונתה שאף שדוד היה מלך מצד עצמו, אם הציבור לא יודעים מכך, לא ניתן לייחס להם פעולה של מרידה. טורי אבן (כאן) מפרש באופן דומה שטענת אביגיל לא הייתה שדוד אינו מלך, אלא שכיון שלא ברור שהוא מלך, צריכים הסנהדרין לדון ככל דיני נפשות, ולדון האם דוד נחשב מלך כזה שניתן להרוג את המורד בו, ולא ניתן להורגו מיידית כדין מורד במלכות רגיל.

לסיכום: ניתן להעלות שלוש טענות שטענה אביגיל:

- שפת אמת ופרשת דרכים) דוד אינו נחשב מלך למרות שנמשח, מכיון שהוא לא ידוע כמלך.
- כיון שדוד לא הדפיס כסף, ולא עושה פעילות כלכלית, לא ניתן לבדוק את יחס האנשים למלכותו, ולכן אין לו 'דינא דמלכותא דינא' (למרות שיתכן שהוא נחשב למלך).
- (אבני נזר וגבורת ארי) לדוד היה דין מלך, אבל הוא לא התפרסם כמלך, ולכן לא היה רשאי להרוג את המורדים בו, או (טורי אבן) שהיה צריך לדון את המורדים בו בבית דין, ולא יכול המלך להורגו בלי דיון מפורט שיהיה בבית הדין.



לע"נ הנערים יעקב נפתלי פרנקל, גיל-עד מיכאל שאער ואייל יפרח הי"ד

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב 'ישראל' של מכון ארץ חמדה.



לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ז)

Jerusalem, Israel

ירושלים, ישראל

סיוון תשס"ז

טיפול בגינה בשנת השמיטה

שאלה

תלמידה שלי עוסקת שנים בנושא של איכות הסביבה בראי תורני. היא פעילה בכל מיני ארגונים ירוקים, מתוך אמירה תורנית, ואף עובדת בזה. היא מדריכה ומנחה מטעם החברה להגנת הטבע, ומחפשת זמן רב עבודה קבועה. סוף סוף קיבלה הצעה רצינית, להיות רכזת החינוך הסביבתי של ירושלים. העבודה נעשית מול מגוון בתי ספר בעיר (דתיים וחילוניים) מטעם החברה להגנת הטבע. חלק גדול מהתפקיד הוא הקמה או הפעלה של גינות אורגניות בבתי הספר. בין תפקידיה: לתדרך את המדריכים הבית ספריים, לתקצב פועלם ואף ליזום פניות לבתי ספר שיקימו אף הם גינות כאלה. השנה הבאה היא שנת שמיטה. האם היא רשאית לקבל עבודה זו? גם בהנחה שתשכנע את בתי הספר הדתיים לשמור שמיטה (גם אז צריך לברר מה זה אומר), היא מניחה שלא כל בתי הספר החילוניים יסכימו להגביל את פועלם לפי הלכות השמיטה. הצעתי החינוכית, שהיא תציע להם שחלק מהלימוד האורגני יהיה הכרת דרכה של התורה בשמיטה, מצאה חן בעיניה, אך היא טוענת שהיא אינה ישימה. בסופו של דבר, שאלתה היא אם לדחות בגלל זה את הצעת העבודה, ולאפשר למועמד חילוני לקבלה?

תשובה

ניתן להתיר לה לקבל את התפקיד, על-פי שני העקרונות הבאים:

- א. בתי ספר המעוניינים בשמירת השמיטה יונחו כיצד לעשות זאת על-פי ההלכה¹.
- ב. בתי ספר שאינם מעוניינים לשמור שמיטה, ניתן להקל, ולהתיר להדריכם ולסייע להם בעבודה בגינות². אין ליזום הקמת גינות חדשות במקומות כאלו³, ויש לעודד בתי ספר אלו למכור את הגינות לגוי, על סמך "היתר מכירה" של הרבנות הראשית לישראל⁴.
- ג. יש ליידע את המעביד לפני קבלת העבודה שהעבודה תתבצע בתנאים אלו.
- ד. כמו כן, יש לברר מראש את כל מגוון המשימות הכרוכות בתפקיד, כדי להימנע מלהגיע למצבים שבהם שמירת השמיטה תיפגע. כמו כן יש לברר במדויק מה מסגרת הסמכויות שיוענקו לה, ואם בפועל תוכל להשפיע בצדדים ההלכתיים של המשימה.

¹ יש שני אופנים מרכזיים שבהם ניתן להתיר גידול בגינות אורגניות: א. על מצע מנותק, ובמקום מקורה כמו חממה (עיינו במאמרו של הרב יהודה עמיחי, התורה והארץ ו עמ' 320-312) ראה גם "ילקוט יוסף" (שם פרק ט סעיף א), שם הוא דן בטיפול בגינת נוי משותפת בשביעות, כאשר ישנם דיירים שאינם שומרי תורה ואי אפשר להשפיע עליהם שלא לעבוד בגינה בשביעות, אחד מהאופנים בהם הוא מייעץ להינצל מאיסורי שביעות הוא למכור הקרקע לגוי ע"י הרבנות. במקרה זה מותר הגידול כרגיל, והירקות אינם קדושים בקדושת שביעות. ב. הזריעה נעשית בשנה השישית, כך שהגידול יתחיל עוד לפני השמיטה, ואז ניתן להתיר מלאכות שנועדו למנוע הפסד לקרקע. כמו כן, יש להקפיד על קדושת שביעות בירקות – להשתמש בהם באופן הרגיל ולהיזהר שלא להפסיד אותם בידיים. באופן מעשי, יש להמליץ לבית הספר המעוניין בשמירת השמיטה לעמוד בקשר קבוע עם רב לקבלת הדרכה מדויקת, הן על האסור והמותר בעבודות האדמה והן בנוגע לאזהרות בקדושת שביעות של הגידולים. אפשר יהיה לפנות גם אלינו בנושא זה.

² ניתן להקל ולומר שאין כאן מסייע לדבר עברה, מחמת כמה נימוקים שהבאנו בשו"ת "במראה הבזק" (ה תשובה כו, ועיין שם בדעתו של הגרני"א רבינוביץ), הן משום שידוע שהאדם שמסייעים לו לא יפרוש מן האיסור והן משום שהוא מסייע שלא בשעת העברה. יתרה מזו, ייתכן שבנדון דידן שייכים דברי מרן הרב ישראלי ("עמוד הימיני" סוף סי' יא): "וישנם הרי מקרים מעין אלה, כגון קבלת ראשות מחלקה המטפלת בעניני חינוך החילוני והדתי כאחד. מכל מקום, לפי האמור לעיל, יש כאן הכלל שאומרים בכה"ג לאדם חטא בכדי שיזכה חברך, ומוטב שיחלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ומכיון שהחינוך החילוני ישגשג ביתר שאת בראשות המחלקה של אדם חילוני, וע"י ששומר תורה מטפל בזה הרי הוא שומר עכ"פ מקיפוח החינוך הדתי ועוזר לביסוסו וחיזוקו, הרי איסור מסייע וכ"ו הוא איסורא זוטא, שהותר למען המצוה רבה והמצוה דרבים, וכאמור". וכמו כן בנדון דידן ייתכן ששמירת השמיטה תתחזק כאשר אשה דתית תהיה רכזת החינוך הסביבתי.

³ יוזמה להקמת גינות חדשות במקומות כאלו היא בגדר "לפני עיוור", ואין שייכים בה ההיתרים שבהערה הקודמת.

⁴ ראה "ילקוט יוסף" (שביעות והלכותיה פרק כה הערה א). ככלל, הרבנות הראשית לישראל איננה מתירה לבעלי גינות לסמוך על "היתר המכירה", כיוון שההיתר אינו הכרחי במקרה שלהם. ובמקרה זה, שככל הנראה בתי הספר החילוניים יעבדו בשמיטה בכל מקרה, יש לעודד שמוש ב"היתר המכירה" כדי למעט באיסורים. במידת האפשר, יש לנסות לעודד גם אותם להשתדל לזרוע זמן מה לפני תחילת השנה, ואז להימנע במהלך השנה ממלאכות שאינן לצורך חיוני של היבולים, עיינו ב"במראה הבזק" (ה תשובה קכד).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

